

Mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja maloletnika u zdravstvenoj ustanovi u Srbiji

Apstrakt

U ovom radu želeli smo posebno da ukažemo na značaj medicinskih mera bezbednosti, i to prevažodno jedne od njih: mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, kada se ona primenjuje prema maloletnicima u Republici Srbiji. Ovo i iz razloga jer se sve više u stručnoj i naučnoj javnosti razmišlja o njenom mestu u maloletničkom krivičnom pravu, kao i problemima koji se javljaju u njenom izvršenju jer ne postoje specijalizovane ustanove i programi tretmana namenjeni ovoj posebnoj uzrasnoj kategoriji. Navedeno zahteva promene i na zakonodavnom nivou ali i stvaranje objektivnih uslova za izvršenje ove medicinske mere bezbednosti prema maloletnicima uvažavajući neophodnost otvaranja novih prostornih kapaciteta, kao i definisanje posebnih programa tretmana s obzirom na potrebe ove uzrasne kategorije. Isto je prepoznato i Akcionom planu za Poglavlje 23 koje je Vlada Republike Srbije usvojila u delu koji se odnosi na sistem maloletničkog pravosuđa.

Ključne reči: maloletnici, medicinske mere bezbednosti, izricanje i izvršenje

1 Viši naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja i članica Saveta za prava deteta Vlade Republike Srbije.

Uvod

Mere bezbednosti predstavljaju jednu od tri vrsta krivičnih sankcija koje je moguće izreći maloletnim učiniocima krivičnih dela, a što je propisano članom 9. *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* (u daljem tekstu: *Zakon o maloletnicima*).² Naime, zakonodavac u navedenom članu, propisuje da se maloletnicima mogu izreći kao krivične sankcije: vaspitne mere, kazna maloletničkog zatvora, pod *Zakonom o maloletnicima* kumulativno postavljenim uslovima i mere bezbednosti ako im je izrečena vaspitna mera ili kazna maloletničkog zatvora (čl. 39. st. 1. *Zakona o maloletnicima*). Takođe, treba naglasiti da zakonodavac ne pravi razliku između mlađih i starijih maloletnika, kao što je to učinio kod kazne maloletničkog zatvora, te se u tom smislu i mlađim i starijim maloletnicima može izreći jedna ili više mera bezbednosti kada se za to steknu uslovi.

Sud može učiniocu krivičnog dela izreći jednu ili više mera bezbednosti kao posebnu vrstu krivičnih sankcija. Maloletnom učiniocu krivičnog dela mogu se izreći sledeće mere bezbednosti: 1) obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi; 2) obavezno psihijatrijsko lečenje na slobodi; 3) obavezno lečenje narkomana; 4) obavezno lečenje alkoholičara; 5) zabrana upravljanja motornim vozilom; 6) oduzimanje predmeta; 7) proterivanje stranca iz zemlje; 8) javno objavljivanje presude; 9) zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim; 10) zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama. Kao što smo već ukazali mere bezbednosti prema maloletniku mogu se izreći pojedinačno i kumulativno, isključivo uz drugu krivičnu sankciju (vaspitnu meru ili kaznu maloletničkog zatvora) ili samostalno i to jedino ukoliko je u konkretnom slučaju neophodno izreći meru bezbednosti obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi koja se može maloletniku izreći i kao samostalna krivična sankcija.

Uslovi za primenu pojedinih mera bezbednosti sadržani su pojedinim odredbama *Krivičnog zakonika* (čl. 81 do 84. i čl. 86. do 89 KZ)³ i u delu njihove primene prema maloletnim učiniocima krivičnih dela dolazi u obzir shodna primena relevantnih odredaba *Krivičnog zakonika*. Izvršenje mera bezbednosti i prema maloletnicima prevashodno je regulisano odredbama *Zakonika o izvršenju krivičnih sankcija* (čl. 195. do 207. i čl. 210. do 214 ZIKS).⁴ *Zakon o maloletnicima* jedino u članu 146. propisuje da se mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, kada se *ne stiču* uslovi za izvršenje vaspitne mere zavodskog karaktera - upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje (čl. 23. st. 2. *Zakona o maloletnicima*), izvršava u zdravstvenoj ustanovi, ali shodno navedenoj odredbi i za razliku od punoletnih učinilaca, u posebnom odeljenju zdravstvene ustanove određenom za maloletnike (čl. 146. st. 1. *Zakona o maloletnicima*). Posebne odredbe o izvršenju mera bezbednosti tiču se i mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana i obaveznog lečenja alkoholičara, gde se zahteva da se njihovo izvršenje prilagodi uzrastu i ličnosti maloletnika (čl. 146. st. 2. *Zakona o maloletnicima*). U svemu ostalom primenjuju se ošte odredbe o izvršenju mera bezbednosti. Navedene mere bezbednosti pod istim uslovima i uz ista ograničenja, primenjuje se i prema posebnim kategorijama: tj. prema punoletnim licima za dela koja su učinili kao maloletni, odnosno mlađim punoletnim licima koja u vreme suđenja nisu navršila 21 godinu uz sva ograničenja propisana čl. 40 i 41. *Zakona o maloletnicima* (Perić, 2007, str. 95).

2 *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Službeni glasnik RS, br. 85/2005.

3 *Krivični zakonik*, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 -ispr., 107/2005 ispr.72/2009 111/2009 121/2012 104/2013 108/2014 i 94/2016

4 *Zakonik o izvršenju krivičnih sankcija*, Službeni glasnik RS, br. 55/2014.

Zakon o maloletnicima sadrži još jedno bitno ograničenje, tj. isključuje mogućnost da se dve mere bezbednosti: obavezno lečenje narkomana i obavezno lečenje alkoholičara izriču uz vaspitne mere upozorenje i usmeravanja - sudski ukor i posebne obaveze (čl. 39. st. 2. *Zakona o maloletnicima*). Navedeni izuzetak propisan je iz razloga jer se upravo nekim od tih vaspitnih mera, naročito ako su medicinskog karaktera - poput posebnih obaveza: da se maloletnik podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića i opojnih droga i da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama (čl. 14. st. 2. tač. 7 i 8. *Zakona o maloletnicima*), može uspešnije postići svrha društvenog reagovanja na učinjeno krivično delo.

U ovom radu želeli smo posebno da ukažemo na značaj medicinskih mera bezbednosti, i to prevažodno jedne od njih: mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, kada se ona primenjuje prema maloletnicima. Ovo i iz razloga jer se sve više u stručnoj i naučnoj javnosti razmišlja o njenom mestu u maloletničkom krivičnom pravu, kao i problemima koji se javljaju u njenom izvršenju jer ne postoje specijalizovane ustanove i programi tretmana namenjeni ovoj posebnoj uzrasnoj kategoriji. Takođe, uočava se da se u sistemu maloletničkog pravosuđa poslednjih godina javlja sve više maloletnih učinilaca krivičnih dela koji imaju potrebu za nekom od mera bezbednosti medicinskog karaktera, odnosno vaspitnom merom koja u sebi sadrži i medicinsku komponentu (Sofrenović, 2012, str. 306). Cilj ovoga rada je i da ukaže na specifičnosti sistema maloletničkog krivičnog prava i šta je to što u konkretnom slučaju opredeljuje sudiju za izbor pojedine mere bezbednosti, odnosno vaspitne mere, a imajući u vidu dati zakonodavni okvir.

Izricanje, primena i izvršenje mera bezbednosti psihijatrijskog lečenja prema maloletnicima

Izricanje i primena mera bezbednosti u odnosu na maloletnike je po pravilu adhezionog karaktera (Škulić: 2011, str. 313), a jedina mera bezbednosti koja se maloletniku može izreći samostalno je mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi (čl. 39. st. 3. *Zakona o maloletnicima*). Mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi se izriče na neodređeno vreme i u ovom delu imamo shodnu primenu odredaba *Krivičnog zakonika* i *Zakonika o krivičnom postupku*. To znači da niti sud određuje njeno trajanje prilikom izricanja maloletniku, niti, pak, zakon određuje najduže moguće trajanje mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi (Stojanović, 2014, str. 155). Mišljenja smo da je to, uvažujući specifičnost položaja maloletnika, neprihvatljivo rešenje i zalažemo se da se prilikom izricanja ove mere bezbednosti određuje vreme njenog trajanja sa mogućnošću da se nakon isteka tog vremena ona novom odlukom suda produži (Stojanović, 2014, str. 168).

Po svojoj prirodi mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi predstavlja medicinsku meru bezbednosti koja se izriče maloletniku koji ne snosi krivicu za učinjeno delo koje je protivpravno i zakonom određeno kao krivično delo, jer je takvo delo učinio u stanju neuračunljivosti (Škulić: 2011, str. 313). Mera obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi prema maloletniku može se izreći jedino ukoliko su delo izvršili u stanju bitno smanjene smanjene uračunljivosti i to uz neku vaspitnu meru (Sofrenović, 2012, str. 305), s obzirom

na to da kazna maloletničkog zatvora u tom slučaju ne bi došla u obzir zbog ne postojanja visokog stepena krivice koji se jedino utvrđuje kod starijih maloletnika kada sud procenjuje i opredeljuje se da li će izreći vaspitnu meru upućivanja u vaspitno-popravni dom ili kaznu maloletničkog zatvora.

Mogućnošću da se maloletniku izrekne mere bezbednosti obavezno psihijatrijsko lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi zakonodavac na izvestan način odstupa i od samog "principa krivice" jer pruža mogućnost da se izrekne ova vrsta krivične sankcije učinioocu, maloletnom ili punoletnom, koji u osnovi nije učinio krivično delo, tj. sudija za maloletnike u konkretnom slučaju i pod zakonom predviđenim uslovima maloletniku izriče ovu vrstu mere bezbednosti i ako on nije kriv za protivpravno delo koje je zakonom određeno kao krivično delo (Škulić: 2011, str. 244). Izricanjem ove konkretne mere bezbednosti prema maloletniku i utvrđivanjem stanja neuračunljivosti koji se tiče prošlosti, sud istovremeno utvrđuje i postojanje ozbiljne opasnosti da će maloletni učinilac učiniti teže krivično delo, te da je za otklanjanje te opasnosti potrebno njegove lečenje u zdravstvenoj ustanovi. U konkretnom slučaju izricanje krivične sankcije medicinsko-psihijatrijskog karaktera čini se iz određenih društvenih i bezbednosnih razloga, a ne zbog postojanja "krivice takvog učinioaca", što bi po mišljenju pojedinih teoretičara "moralo biti imanentno svakoj krivičnoj sankciji, kada bi se dosledno poštovao princip krivice" (Škulić, 2011, str. 246). Imajući navedeno u vidu možemo zaključiti da je cilj primene ove posebne medicinske mere bezbednosti dvostruke prirode: prevashodno da se preduzme lečenje maloletnog ili punoletnog učinioaca krivičnog dela koji je delo učinio u stanju neuračunljivosti i da se njegovim čuvanjem u zdravstvenoj ustanovi zaštiti društvo od daljeg vršenja krivičnih dela (Jovašević, 2011, str. 151).

Inače, u našoj pravnoj teoriji pitanju krivice u maloletničkom krivičnom pravu, se ne pridaje isti značaj kao i u opštem krivičnom pravu. Tako npr. prof. Perić ističe da se pojam krivičnog dela iz član 14. *Krivičnog zakonika* može dvojako shvatiti: objektivno-subjektivno i čisto objektivno što je od posebnog značaja kada se postavlja pitanje izricanje kazne maloletničkog zatvora (Perić, 2007, str. 21). Međutim, po njegovom mišljenju, kod vaspitnih mera, koje predstavljaju posebnu vrstu krivičnih sankcija koja se najčešće izriče prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, problem se postavlja drugačije, i to se najbolje vidi u članu 12. *Zakona o maloletnicima* koji se odnosi na "izbor vaspitne mere" odnosno šta je sve to što u svakom konkretnom slučaju sudija za maloletnike ceni opredeljujući se za pojedinu/e vaspitnu meru i gde se ni jednom rečju ne pominje pitanje krivice. Slično stanovište zastupa i prof. Radulović koja je mišljenja da je krivica, kada je reč o odredbama maloletničkog krivičnog prava, samo jedan od uslova za primenu maloletničkog zatvora (Radulović, 2010, str. 43). Suprotno navedenim mišljenjima, prof. Škulić ističe da je "neophodno da postoji krivica maloletnika" da bi mu se mogla izreći bilo koja krivična sankcija "osim mera bezbednosti medicinsko-psihijatrijskog karaktera ili vaspitne mere upućivanja u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje" (Škulić, 2011, str. 247). Takođe, prof. Škulić insistira na tome da je potrebno razlikovati "oglašavanje nekoga krivim" od "utvrđivanja postojanja krivice" u krivičnopravnom smislu. Inače, u maloletničkom krivičnom pravu u praksi i dominiraju vaspitne mere koje se izriču rešenjem i u kojim se maloletnici ne oglašavaju krivim, a po mišljenju prof. Škulića to ni u kom slučaju ne znači da ne postoji krivica za njihovo protivpravno delo koje je zakonom određeno kao krivično delo. Isto mišljenje deli i prof. Stojanović u smislu da se za postojanje krivičnog dela maloletnika zahteva i postojanje krivice pa "makar ona bila u modifikovanom obliku" (Stojanović, 2014, str. 159).

Kada se radi o meri bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, kao što smo već ukazali, ona se izriče maloletniku, kao i punoletnom učiniocu, iako učinilac ne snosi krivicu za protivpravno delo koje je u zakonu određeno kao krivično delo. Po mišljenju prof. Škulića, isto važi i za specifičnu vaspitnu meru zavodskog karaktera - upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje, kada se ta vaspitna mera izriče kao odgovarajući supstitut medicinskoj meri bezbednosti (Škulić, 2011, str. 243). Naime, 2005 godine *Zakon o maloletnicima* je po prvi put u maloletničko krivično zakonodavstvo Republike Srbije uveo je ovu vrstu medicinske vaspitne mere, imajući prevashodno u vidu specifičnosti uzrasne kategorije i probleme u praksi koji su se javljali pri izvršenju dve medicinske mere bezbednosti prema maloletnicima: 1) obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi i 2) obavezno psihijatrijsko lečenje na slobodi. Naime, trebalo je da bude pravilo da se maloletniku umesto mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi izriče vaspitna mera upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje (Perić, 2007, str. 254). Nažalost, ni jedanaest godina od početka primene *Zakona o maloletnicima* posebna ustanova za lečenje i osposobljavanje maloletnika nije formirana.

Na ovom mestu želimo da istaknemo da je *Zakon o maloletnicima*, ostao nejasan u pogledu pitanja da li postoji kategorija neuračunljivih i bitno smanjeno uračunljivih maloletnih učinilaca krivičnih dela. Imajući navedeno u vidu sporno je da li je osnovni uslov za promenu mera bezbednosti 1) obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi i 2) obavezno psihijatrijsko lečenje na slobodi prema punoletnim učiniocima: neuračunljivost, odnosno bitno smanjena uračunljivost, uopšte može da postoji i kod maloletnih učinilaca krivičnih dela. Mišljenja smo da u potpunosti treba podržati teoretičare koji insistiraju da se ovo pitanje mora eksplicitno regulisati (Stojanović, 2014, str. 159). U tom smislu prof. Stojanović ukazuje na moguću shodnu primenu odredaba *Krivičnog zakonika* o uslovima za primenu mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja koja "ne isključuje promenu instituta neuračunljivosti i u odnosu na maloletne učinioce ali nešto užu" i insistira na neohodnosti eksplicitnog regulisanja ovog pitanja (Stojanović, 2014, str. 159).⁵

Upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje

Vaspitna mera upućivanja u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje predstavlja specifičnu vaspitnu meru za određenu kategoriju maloletnika. Njena primena moguća je prema maloletnicima koji su ometeni u psihofizičkom razvoju ili onima koji pokazuju znake psihičkih poremećaja, a njihovo uklapanje u vaspitnu ustanovu ili vaspitno-popravni dom bi bilo znatno otežano. Stoga se u *Zakonu o maloletnicima* predviđa da se u ovakvim situacijama one izriču umesto neke od dve pomenute zavodske vaspitne mere (čl. 23. st. 1. *Zakona o maloletnicima*). U sadržinskom smislu ova zavodska vaspitna mera je slična medicinskim merama bezbednosti, ali je ključna razlika u tome je što se ovde ne radi o neuračunljivim maloletnim učiniocima krivičnih dela.

Ono što predstavlja posebnu specifičnost u ovom delu, a na šta smo već ukazali, je intencija zakonodavca i mogućnost da se zavodska vaspitna mera upućivanja u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje izrekne kao supstitut mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i

5 Tako npr. po prof. Stojanoviću "nedovoljna duševna razvijenost koja postoji kod maloletnika nikako se ne bi mogla izjednačiti sa zaostalim duševnim razvojem kao biološkim osnovom za neuračunljivost" (Stojanović, op. cit. str. 159).

čuvanja u zdravstvenoj ustanovi uz poseban zahtev da se u toj ustanovi može obezbediti čuvanje i lečenje maloletnika. Ukoliko takvi uslovi ne postoje, dolazi u obzir samo primena mere bezbednosti medicinskog karaktera.

Trajanje vaspitne mere upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje određuje se u zavisnosti od konkretnog oblika za koji je ova vaspitna mera izrečena. U slučaju da je ova mera izrečena umesto upućivanja u vaspitnu ustanovu ili u vaspitno-popravni dom određen je samo posebni maksimum njenog trajanja i on iznosi tri godine, uz obavezu suda da svakih šest meseci razmatra da li postoje osnovi za obustavu izvršenja vaspitne mere ili za njenu zamenu drugom merom (čl. 23. st. 2 *Zakona o maloletnicima*). Praćenje izvršenja od strane suda naročito je bitno kod vaspitnih mera medicinskog karaktera.

Ako se vaspitna mera izriče umesto mere bezbednosti iz člana 81. *Krivičnog zakonika* neuračunljivom maloletniku, njeno trajanje je drugačije određeno. Praktično, u ovoj situaciji ona postaje jedina vaspitna mera neodređenog trajanja. Naime zakonodavac je propisao da u posebnoj ustanovi za lečenje i osposobljavanje ostaje dok je to potrebno, sa jednim ograničenjem. Ovo ograničenje odnosi se na situaciju da lice kome je izrečena ova vaspitna mera navršši 21 godinu života. U takvoj situaciji izvršenje mere nastavlja se u ustanovi u kojoj se izvršava mera bezbednosti obaveznog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, dakle u Specijalnoj zatvorskoj bolnici u Beogradu, a izuzetno u drugoj zdravstvenoj ustanovi kako je to predviđeno *Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija* (čl. 195. st. 2. ZIKS).

Izvršenje ove posebne medicinske vaspitne mere regulisano je odredbama 134,135 i 136. *Zakona o maloletnicima*. Međutim, zakonodavac se u pogledu tretmana koji se sprovodi u ovakvoj ustanovi nije precizno izjasnio pogotovo imajući u vidu dva osnova po kojima se ova vaspitna mera može izreći i dužinu njenog mogućeg trajanja. Navedeno treba posebno imati u vidu, odnosno u nekim budućim izmenama zakonodavnog okvira neophodno je da se ova pitanja definišu, i u *Zakonu o maloletnicima*, ali i u *Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija*.

Ovo iz razloga jer je *Zakonom o maloletnicima*, kao što smo već ukazali, izričito predviđeno da se mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi izvršava u posebnom odeljenju zdravstvene ustanove određenom za maloletnike (čl. 146. *Zakona o maloletnicima*) što nije praćeno i odgovarajućim odredbama *Zakona o izvršenju krivičnih sankcija*, odnosno posebnim odredbama o izvršenju mera bezbednosti medicinskog karaktera u *Zakonu o maloletnicima*.

Navedena praznina stvara i znatne probleme u praksi o čemu svedoče i činjenica da se poslednjih godina, počev od 2007. godine, povećava broj maloletnika prema kojima se može izreći mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, a koja se u ovom trenutku izvršava jedino u Specijalnoj zatvorskoj bolnici u Beogradu (Sofrenović, 2012, str. 306), u kojoj ne postoji posebno odeljenje za maloletnike i precizno definisan specijalizovani tretman rada sa ovom uzrasnom kategorijom. Treba imati na umu da se i mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana i mere bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara izrečene uz vaspitnu meru upućivanje u vaspitno-popravni dom ili kaznu maloletničkog zatvora, izvršavaju u Specijalnoj zatvorskoj bolnici u Beogradu.

U skladu sa odredbama *Zakona o maloletnicima*, za upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje nadležan je organ starateljstva prema prebivalištu odnosno boravištu maloletnika u vreme kada je odluka kojom je vaspitna mera izrečena postala izvršna (čl. 135. st. 1. *Zakona o maloletnicima*). Za razliku od dovođenja, odnosno sprovođenja maloletnika u vaspitnu ustanovu kod ove zavodske vaspitne mere maloletnik se dovodi, odnosno sprovodi i uz pratnju zdravstvenih radnika, uz obavezu da se ne sme narušavati dostojanstvo maloletnika (čl. 135. st. 3. i 4. *Zakona o maloletnicima*).

Članom 136. *Zakona o maloletnicima* propisano je da posebna ustanova za lečenje i osposobljavanje maloletnika o rezultatima izvršenja mere dostavlja izveštaj sudu svakih šest meseci u smislu nadzora nad sprovođenjem ove zavodske vaspitne mere (čl. 84. st. 3. *Zakona o maloletnicima*). U nastavku člana 136. se dalje navodi da kada maloletnik postane punoletan posebno se izveštava sudija za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu i javni tužilac za maloletnike o zdravstvenom stanju maloletnika. Mišljenja smo da je navedena odredba nedovoljno usaglašena sa odredbom člana 23. st. 4. *Zakona o maloletnicima*, jer se njome jasno precizira da se po navršenoj 21 godini života to lice premešta u ustanovu gde se ova mera bezbednosti izvršava prema punoletnim licima. Imajući navedeno u vidu, ponovo se otvara pitanje neograničenog trajanja ove mere izrečene maloletniku. U tom smislu treba razmotriti rešenje o ograničenju njenog trajanja sa mogućnošću da se nakon isteka toga vremena ona novom odlukom suda produži. Da li će to biti 18 ili 21 godina treba izričito precizirati.

U situaciji kada je ova vaspitna mera izrečena prema maloletniku ometenom u psihofizičkom razvoju ili sa psihičkim poremećajima, umesto mere upućivanja u vaspitnu ustanovu ili vaspitno-popravni dom maksimum trajanja mere je tri godine bez obzira na zdravstveno stanje lica kome je izrečena i tu nema nikakvih nejasnoća.

Koraci neophodni za unapređenje sistema primene i izvršenja psihijatrijskih mera prema maloletnicima (vaspitnih i mera bezbednosti)

U ovom trenutku Republika Srbija se nalazi i u središtu procesa realizacije sveobuhvatnih reformi unutar sistema maloletničkog pravosuđa, te je razumljivo što je i akcenat prevashodno stavljen na Poglavlja 23 i proces pridruživanja Srbije Evropskoj uniji. Inače, maja 2014. godine Evropska komisija objavila je i: Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava⁶ i Poglavlje 24 – Pravda, sloboda i bezbednost,⁷ a nakon održanih eksplanatornih i bilateralnih sastanaka tokom 2013. godine sa predstavnicima ovlašćenih organa Republike Srbije. Navedeni *Izveštaji* sadrže značajne preporuke koje se odnose i na oblast unapređivanja primene prava deteta u sistemu maloletničkog pravosuđa. Prevashodno je istaknuta važnost unapređenja pritvorskih jedinica u skladu sa međunarodnim standardima, kao i važnost unapređenja i uspostavljanja posebnih programa koji su prilagođeni deci i mladima. Kao jedan od prepoznatih problema u ostvarivanju prava deteta ističe se i veoma nizak nivo svesti dece i mladih o njihovim pravima kao i o donetim zakonima koji su relevantni u oblasti prava deteta.

6 Evropska komisija: Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 - Pravosuđe i osnovna prava, EUMD45/14, u http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening%20Report%2023_SR.pdf.

7 Evropska komisija: Izveštaj o skriningu za Poglavlje 24 - Pravosuđe i osnovna prava, EU MD 46/14, u http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening-report-chapter-24-serbia.pdf.

Nakon objavljivanja Izveštaja o skriningu Evropske komisije, Pregovaračka grupa Republike Srbije za Poglavlje 23 pripremila je Nacrt Akcionog plana, koji u tački 3.6.2. sadrži poseban deo koji se odnosi na unapređenje prava deteta u sistemu maloletničkog pravosuđa. Vlada Republike Srbije 27. aprila 2016. godine usvaja Akcioni plan za Poglavlje 23. Za potrebe praćenja sprovođenja aktivnosti iz Akcionog plana za Poglavlje 23 Vlada Republike Srbije je 11. decembra 2015. godine obrazovala i Savet za sprovođenje Akcionog plana za Poglavlje 23.⁸ 1. jula 2016. godine prezentovan je i Prvi izveštaj o sprovođenju Akcionog plana za Poglavlje 23.⁹ Konačno, 18. jula 2016. godine u Briselu Republika Srbija otvorila je i pregovaračka Poglavlja 23 i 24.

Kao prioritetne aktivnosti, od značaja za temu ovog rada, Akcionim planom za Poglavlje 23 predviđeno je i donošenje *novovog Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku* što neminovno nameće preispitivanje sistema i vrste krivičnih sankcija i preciznije regulisanje primene i izvršenja pojedinih mera bezbednosti (do kraja 2016. godine). Novi *Zakon o maloletnicima* nije još uvek donet, kao što do današnjeg dana nije formirana ni posebna ustanova u kojoj bi bilo moguće izvršenje vaspitne mere upućivanja u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje. Imajući navedeno u vidu mišljenja smo da još jednom treba preispitati nužnost postojanja ove vaspitne mere, odnosno sistema krivičnih sankcija prema maloletnicima u delu koji je predmet ovog rada. Tu pre svega mislimo na mere bezbednosti medicinskog karaktera, pitanja shodne primene *Krivičnog zakonika*, odnosno preciznog opredeljenja zakonodavca da li neuračunljivost, odnosno bitno smanjena uračunljivost, uopšte može da postoji i kod maloletnih učinioaca krivičnih dela, na isti način kako je to regulisano kod punoletnih učinioaca. Bez obzira na buduće opredeljenje zakonodavca da li će vaspitna mera upućivanja u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje ostati u sistemu ili ne mišljenja smo da pitanja primene i izvršenja mera bezbednosti psihijatrijskog lečenja moraju biti izričito rešena *Zakonom o maloletnicima* jer se radi o izuzetno važnom segmentu zaštite prava maloletnih lica sa mentalnim smetnjama (Stevanović, Banić, 2016, str. 28-35), a prinudno psihijatrijsko lečenje maloletnih lica sa mentalnim smetnjama koji su učinioci krivičnih dela i prekršaja uopšte nije ni jednom rečju pomenuto od strane *Zakona o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama* (Janković. 2015, str. 76-77).¹⁰

Akcionim planom određeno je i formiranje Posebnog odeljenja za izvršenje mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja maloletnika u zdravstvenoj ustanovi (u IV kvartalu 2017- godine), kao i definisanje posebnih programa tretmana i reintegracije maloletnih učinioaca krivičnih dela (kontinuirano). Imajući u vidu karakteristike punoletnih lica smeštenih u Specijalizovanu zatvorsku bolnicu u Beogradu, formiranje ovog posebnog odeljenja za maloletnike smatramo prioritetnim (Ljubičić, 2016, str. 64-78). Na tome posebno insistiramo imajući u vidu da ne postoji ni posebna ustanova za lečenje i osposobljavanje maloletnika u kojoj bi se izvršavala ova zavodska vaspitna mera.

8 Savet za sprovođenje Akcionog plana za Poglavlje 23 prati sprovođenje aktivnosti na dnevnom nivou, pokreće mehanizme ranog uzbuđivanja u slučaju zastoja i drugih problema u realizaciji Akcionog plana za Poglavlje 23 i koordiniše proces izveštavanja.

9 Izveštaj je dostupan na sledećem linku: <http://www.mpravde.gov.rs/tekst/13178/izvestaj-br-1-22016-o-sprovođenju-akcionog-plana-za-poglavlje-23.php>.

10 *Zakona o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama*, Sužbeni glasnik RS, br. 55/2014.

Zaključak

Zakon o maloletnicima u primeni je od 1. januara 2006. godine. Imajući u vidu tadašnje sagledavanje stanja i potreba u sistemu malolentičkog pravosuđa zakonodavac je smatrao za neophodno da predvidi i posebnu vrstu zavodske mere upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje, kao i stvaranje posebnog odeljenja u Specijalnoj bolnici u Beogradu gde se izvršava mera bezbednosti obaznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi izrečena maloletniku. Nažalost, i jedanaest godina nakon početka primene zakona ova ustanova, a ni posebno odeljenje, nisu ustanovljeni. To stvara značajne probleme u sudskoj praksi jer su sudije za maloletnike prinuđene da u konkretnim situacijama vrše izbor moguće krivične sankcije, tj. one koja se može izvršiti, a koja možda u konkretnom slučaju nije i najadekvatnija.

Sa druge strane i sam *Zakon o maloletnicima* je ostao nejasan u pogledu pitanja da li postoji kategorija neuračunljivih i bitno smanjeno uračunljivih maloletnih učinilaca krivičnih dela. Imajući navedeno u vidu sporno je i da li je osnovni uslov za promenu mera bezbednosti 1) obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi i 2) obavezno psihijatrijsko lečenje na slobodi prema punoletnim učiniocima: neuračunljivost, odnosno bitno smanjena uračunljivost, uopšte može da postoji i kod maloletnih učinioaca krivičnih dela. Rešavanje navedenog pitanja, tj. tačno preciziranje je od izuzetnog značaja imajući u vidu planiranu reformu maloletničkog krivičnog zakonodavstva. Ali pre toga treba se jasno odrediti o postojanju same "krivice" maloletnog učinioaca krivičnog dela imajući u vidu razvoj maloletničkog krivičnog prava poslednjih decenija i sam koncept "pravosuđa po meri deteta".

Prilagođavanje maloletničkog pravosuđa da bude primerenije deci u Evropi deo je *Agende Evropske unije o pravima deteta*¹¹ i predstavlja jedan od najvažnijih standarda u oblasti prava deteta. Uvažavanje osnovna načela „pravosuđa po meri deteta“ podrazumeva prevashodno primenu određenih principa: *principa participacije*; uvažavanje *najboljih interesa* deteta; poštovanje njihovog *dostojanstva*; *zaštitu od diskriminacije* i *Vladavinu prava*. U *Smernicama Komiteta ministara Saveta evrope*¹² insistira se, između ostalog, da načelo vladavine prava treba da bude primenjeno na svu decu, u potpunosti, isto onako kao i na odrasle. Elementi "valjanog" krivičnog pravnog i krivičnog procesnog sistema, kao što su načela zakonitosti i srazmernosti, pretpostavka nevinosti, pravo na pravično suđenje, pravo na pravni savet, pravo na pristup sudu i pravo na žalbu, treba da budu zajemčeni deci na isti način na koji su zajemčeni odraslima i ne smeju biti umanjeni ili uskraćeni pod izgovorom najboljih interesa deteta. (*Smernice Komiteta Ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta – III Osnovna načela – od A. do E.*)

Ujedno izricanje i izvršenje sankcija ili mera prema maloletnicima mora biti zasnovano na najboljim interesima maloletnih učinilaca i ograničeno težinom izvršenog krivičnog dela (načelo srazmernosti), pri čemu se mora voditi računa o uzrastu maloletnika, fizičkom i psihičkom zdravlju, razvoju, sposobnosti i ličnim okolnostima (načelo individualizacije), koji se, kada je potrebno, utvrđuju na osnovu odgovarajućih psiholoških, psihijatrijskih ili socijalnih izvještaja.

11 Agenda Evropske unije o pravima deteta usvojena od strane Evropske Komisije Evropske unije 52011DC0060 od 15. februara 2011. godine 52011DC0060, (52011DC0060, 15. februar 2011. godine). Pod pojmom "dete" navedeni dokument podrazumeva sve osobe do navršene 18 godine života što odgovara pojmu "maloletno lice" koje poznaje *Krivični zakonik Srbije*.

12 *Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta*, usvojene 17. novembra 2010. na 1.098. zasedanju zamenika ministara Saveta Evrope - Redigovana verzija od 31. maja 2011.

Takođe, sankcije ili mere prema maloletnicima ne smeju se izvršavati na način kojim se naglašava njihov prinudni karakter ili koji predstavlja neopravdan rizik od fizičke ili psihičke povrede.¹³

Imajući navedeno u vidu smatramo izuzetno važnim što su ova pitanja prepoznata i uvrštena u Akcioni plana za Poglavlje 23 koje je Vlada Republike Srbije usvojila kao deo aktivnosti u procesu pridruživanja Srbije Evropskoj uniji. Naravno, potpuno smo svesni da unapređenje zakonodavnog okvira u oblasti maloletničkog krivičnog prava predstavlja samo prvi korak, a da je drugi, mnogo važniji, stvaranje objektivnih uslova za primenu pojedinih rešenja u praksi. U tom smislu još jednom naglašavamo značaj prepoznatih aktivnosti za stvaranje uslova za primenu u praksi svih instituta iz maloletničkog krivičnog prava, a u skladu sa zakonodavnim okvirom, današnjim i nadamo se uskoro unapređenim.

Literatura

- Janković, M. (2015) "Slobode i prava lica sa mentalnim smetnjama - nedostaci Zakona o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama", *CRIMEN*, Godina VI, br. 1, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu & Institut za uporedno pravo, str. 61-80.
- Jovašević, D (2011) *Maloletničko krivično pravo*, Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.
- Ljubičić, M. (2016) "Karakteristike lica smještenih u Specijalnu zatvorsku bolnicu u Beogradu", *CRIMEN*, Godina VII, br. 1, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu & Institut za uporedno pravo, str. 58-81.
- Perić, O. (2007) Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnog prava, Beograd: *Službeni glasnik*.
- Radulović, Lj. (2010) *Maloletničko krivično pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Stevanović, I., Banić, M. (2016) "Monitoring mechanisms in Juvenile Justice places where children are deprived of their Liberty", *Strani pravni život*, Beograd: Institut za uporedno pravo, str. 21-38.
- Stojanović, Z. (2014) "Mere bezbednosti psihijatrijskog lečenja (prinudno psihijatrijsko lečenje kao krivična sankcija)", *CRIMEN*, Godina V, br. 2, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu & Institut za uporedno pravo, str. 145-172.
- Sofrenović, V. (2012) "Primena mera bezbednosti prema maloletnim učiniocima krivičnih dela", u: Stevanović, I. (ur) *Maloletničko pravosuđe u Republici Srbiji - Zbornik radova*, Beograd: Centar za prava deteta, str. 305-309.
- Škulić, N. (2011) *Maloletničko krivično pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu & *Službeni glasnik*.

13 Komiteta ministara Saveta Evrope usvojio je dokument: *Evropska pravila za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere* (Preporuka CM/REC (2008)11) kojim su svim državama članicama Saveta Evrope date smernice za dalji razvoj nacionalnih sistema za postupanje sa "decom" u sukobu sa zakonom, uključujući i situacije kada se maloletnici pojavljuju kao učinioci prekršaja, a kojima su izrečene "sankcije ili mere".

Izabrani instrumenti

- Agenda Evropske unije o pravima deteta usvojena od strane Evropske Komisije Evropske unije 52011DC0060 od 15. februara 2011. godine 52011DC0060, (52011DC0060,15. februar 2011. godine).
- Evropska komisija: Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 - Pravosuđe i osnovna prava, EUMD45/14,u http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening%20Report%2023_SR.pdf
- Evropska komisija: Izveštaj o skriningu za Poglavlje 24 - Pravosuđe i osnovna prava, EU MD 46/14, u http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening-report-chapter-24-serbia.pdf
- *Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta*, usvojene 17. novembra 2010. na 1.098. zasedanju zamenika ministara Saveta Evrope - Redigovana verzija od 31. maja 2011
- *Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Službeni glasnik RS, br. 85/2005.
- *Krivični zakonik*, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 -ispr., 107/2005 ispr.72/2009 111/2009 121/2012 104/2013 108/2014 i 94/2016
- *Zakonik o izvršenju krivičnih sankcija*, Sužbeni glasnik RS, br. 55/2014.
- *Zakona o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama*, Sužbeni glasnik RS, br. 55/2014.

Safety Measure of Mandatory Psychiatric Treatment and Confinement of Minors in a Medical Institution in Serbia

Summary

In this paper we wanted to highlight the importance of medical safety measures, and more particularly the safety measure of mandatory psychiatric treatment and confinement in a medical institution, when it is applied to minors in the Republic of Serbia. The latter also because the professional and scientific community increasingly ponders the position of that measure in juvenile criminal law, as well as the problems that arise in the enforcement thereof, since there are no specialized institutions and treatment programs aimed at this particular age category. Such state of affairs calls for changes at the legislative level too, but also the creation of conditions for the enforcement of this medical safety measure towards minors, respecting the necessity of creating new facilities, as well as defining specific treatment programs with respect to the needs of this age category. The same is recognized also by the Action Plan for Chapter 23, adopted by the Government of the Republic of Serbia, in part related to the juvenile justice system.

Keywords: juveniles, medical safety measures, imposition and enforcement

14 Senior research fellow at the Institute for Criminological and Sociological Research and member of the Council for Child Rights of the Government of the Republic of Serbia.